

Ernest Mandel: Trotskijs ekonomiska teorier och dagens Sovjetunionen

(Augusti 1990)

Ur **Bulletin in Defense of Marxism**, nr 84, april 1991, s 24-26.

Här översatt från versionen på [MIA](#). Översättning från engelska, Göran Källqvist.

[Följande artikel publicerades ursprungligen under rubriken "L'alternative économique" i ett specialnummer av *Rouge*, organ för Fjärde internationalens franska sektion, Ligue Communiste Revolutionnaire (LCR). Det publicerades till 50-årsminnet av mordet på Leo Trotskij – engelska redaktörens kommentar.]

När det byråkratiska Sovjetunionen sjunker ner i kaos framstår Trotskijs och Vänsteroppositionens ekonomiska plattform som en outhärlig vägledning för att på nytt lansera ett socialistiskt projekt. Det förklarar varför "nybolsjevikerna" idag är liberalernas huvudfiende.

Det skamliga förtal som Stalin och nystalinisterna riktade mot Leo Trotskij avvisas idag enhälligt i Sovjetunionen. På randen till 50-årsdagen av mordet på honom erkände regeringens dagstidning *Izvestija* högtidligt, att Lev Davidovitj var en stor och ärlig revolutionär, och en av sovjetstatens viktigaste grundare och ledare. Andra tidningar har avslöjat att Lenin vid två tillfällen 1922 föreslog att Trotskij skulle bli vice ordförande för Folkkommisariernas råd, och hans utsedda efterträdare i händelse av sjukdom eller död.

Men det betyder inte att återupprättandet av vår rörelses grundare är tecken på ett godkännande av hans politiska plattform, som Stalin var mot. Tvärtom. Media och socialvetenskapliga kretsar i Sovjetunionen domineras idag av nysocialdemokratiska och nyliberala strömningar, som är fientligt inställda till leninismen, marxismen och oktoberrevolutionen. För dessa strömningar är Trotskij fortfarande en politisk motståndare, trotskismen en politisk fiende.

Men det som står på spel är en obestridligt historisk person och tradition i Sovjetunionen. Det är svårt att förneka att Stalin betraktade dem som sina främsta fiender. Eftersom Stalin hatas av en överväldigande majoritet av det sovjetiska folket, är det för de nuvarande ideologerna nödvändigt att förhindra att detta hat inte automatiskt övergår i en viss sympati mot Trotskij. Den lösning som de i allmänhet har valt är att dra fram en ny rad förtal, mindre provocerande än stalinisternas och nystalinisternas, men lika mycket grundade på öppna historiska förfalskningar.

Det är historiens ironi att Trotskij idag inte förebrås för att ha varit kontrarevolutionär, utan för att ha varit en ultravänsteristisk "revolutionär fanatiker". Han förebrås inte för att ha varit motståndare till Lenin, utan för att 1917 och senare ha varit Lenins fördömda inspiration och "inspiratör". Trotskij, ett "blodigt" förkroppsligande av oktoberrevolutionen (och dessutom jude och "kosmo-

polit”, genomsyrad av en ”europeisk kultur”), är nyfascisternas och de nya Svarta hundradenas främsta måltavla, ibland öppet allierade med nystalinisterna. Enligt oktoberrevolutionens alla ”demokratiska” motståndare var Trotskij, den ”dogmatiska utopisten” om ”arbetarklassens historiska uppdrag”, den främste ledaren för den ryska historiens ”avvikelse” efter 1918.

Motståndare till NEP?

I detta oväsen har debatten om ekonomiska alternativ en central plats. Trotskij sägs ha varit motståndare till NEP [Nya ekonomiska politiken], förespråkare av ”superindustrialisering”, våldsam fiende till privata bönder, och upphovsman till ”kommandoekonomin”. Stalin tillämpade bara Trotskijs ekonomiska program. Antitrotskisterna i dagens Sovjetunionen säger att kampen mellan Stalin och Trotskij bara var en maktkamp mellan två despoter.

Denna tolkning av debatten som svepte över Sovjetunionen från 1923 till 1928 och ända fram till 1934 blandar ihop två av Trotskijs och Vänsteroppositionens utgångspunkter: å ena sidan ett långsiktigt förhållningssätt, och å den andra ett politiskt förhållningssätt på kort och medellång sikt. Denna sammanblandning är resultatet av en medveten lögn, okunnighet eller bristande förståelse av dessa frågor.

När Trotskij gick mot den stalinistiska teorin att det gick att uppnå socialismen i ett land, så vidhöll han sin uppfattning att imperialismens karaktär innebar att det bara gick att närma sig frågan om socialismen eller kapitalismen skulle segra i Sovjetunionen genom att betrakta den på internationell nivå. Det gick inte att upprätta ett verkligt klasslöst samhälle av ”fria associerade producenter” i Ryssland, eftersom det krävde en genomsnittlig arbetsproduktivitet som var högre än i de flesta utvecklade kapitalistiska länderna, dessutom i kamp med den kapitalistiska världsmarknaden. Om inte revolutionen spred sig till de ”utvecklade kapitalistiska länderna”, skulle tyngden av denna motsättning till slut krossa möjligheterna för socialism i Sovjetunionen med hjälp av ett militärt eller ekonomiskt tryck. Denna analys av de långsiktiga trenderna hade förvisso också kortsiktiga konsekvenser. Den underströk farorna med att industrins utveckling släpade efter, eftersom det riskerade att gynna en allians mellan det privata ryska jordbruket och den kapitalistiska världsmarknaden, och riskerade att förbundet mellan arbetare och bönder bröts. För att kämpa mot faran för ett kapitalistiskt återupprättande betonade den behovet att begränsa den privata kapitalackumuleringen och höja den statliga industrins produktivitet, och göra det möjligt att sälja produkterna till lägre pris. Det krävde en snabbare utveckling av industrin.

I motsats till den legend av stalinistiskt och bucharinistiskt ursprung som Georg Lukács utvecklade på 1960-talet, så drog Trotskij alltså inte några äventyrspolitiska slutsatser från sin analys, en analys som historien nu på ett slående sätt har bekräftat just på det ekonomiska planet. Den begränsade ingalunda Sovjetunionens öde på medellång sikt till dilemmat antingen ett revolutionärt krig och territoriell expansion eller en oundviklig reträtt till kapitalism. Tvärtom förde han fram tanken på en stadig konsolidering av den socialistiska revolutionens framsteg, samtidigt som man väntade på att de objektiva och revolutionära förutsättningarna för revolutionära segrar i de utvecklade länderna mognade. Med andra ord föreslog han att Sovjetunionen skulle slå in på vägen att börja bygga socialismen på ett realistiskt och genomtänkt sätt utan fanfarer och illusioner.

Detta ”trotskistiska” alternativ grundade sig på den ekonomiska logikens dialektik och samhällskrafternas dynamik. Trotskijs analys är fortfarande oöverträffad bland 1900-talets marxister.

Industrialiseringen måste skyndas på med hjälp av en stadig överföring av det samhällsliga överskottet till ekonomins produktiva socialiserade sektor, det vill säga i huvudsak på bekostnad av mellanbourgeoisien (kulaker och NEP-män), och på bekostnad av byråkratin genom en radikal minskning av de icke produktiva utgifterna.

Proletariatet och fattigbönderna (liksom den del av mellanbönderna som var beredda att delta) måste få en större samhällslig tyngd genom att deras levnadsstandard höjdes och deras arbetsförhållanden förbättrades: arbetslösheten måste elimineras; arbetarna skulle få en ledande roll under skötseln av fabriker; arbetande bönder skulle rekryteras till produktionskooperativ som redan från början grundades på mekaniserat arbete för att säkerställa att deras medlemmar fick högre avkastning än vad de hade haft som enskilda producenter.

Dessa förslag kännetecknades av ett inre sammanhang som än idag är imponerande. Byggandet av den första stora traktorfabriken 1923 skulle ha garanterat ”fattigböndernas frivilliga deltagande i de statliga jordbruken”. Genom att förhindra att överskottet från jordbruket samlades i de rika böndernas händer skulle det ha befriat städerna från faran av att utpressas genom att dessa bönder minskade sina leveranser. Det skulle ha gjort det möjligt att fortsätta den ökning av reallönerna som hade ägt rum fram till 1926-1927. Det skulle ha givit Sovjetunionen en kraftfull vapenindustri för att försvara sig mot ett möjligt militärt angrepp under tio snarare än fem år framåt.

Om denna ekonomiskt politiska väg hade föreslagits för Komintern och de kommunistiska partierna, skulle det samtidigt ha gjort det möjligt för dem att dra full fördel av revolutionära situationer, som de som ägde rum mellan 1923 och 1937 i Tyskland, Storbritannien, Spanien och Frankrike.

Långt från att vara ”trotskism utan Trotskij”, var den stalinistiska ekonomiska politiken från 1927 motsatsen till den politik som oppositionen lade fram. En fullständig industrialisering åtföljdes av minskade och inte ökade reallöner, av en katastrofal försämring och inte förbättring av arbetsförhållandena. De administrativa utgifterna minskades inte utan ökade enormt, och slukade större delen av det som hade tagits från arbetarnas konsumtion. Det var byråkratins fruktansvärda dödsvikt och dess absoluta makt över samhället. När en produktionsökning inte kunde få stöd från producenternas intressen och medvetenhet, så måste den förverkligas med våld och övergripande kontroll. Istället för ”sovjeter överallt” blev verkligheten poliskontroll och byråkrati överallt.

Tvångskollektiviseringen av jordbruket var raka motsatsen till det frivilliga deltagande som oppositionen förespråkade, i linje med Lenins ”kooperativplan”. Den ledde till ett desperat motstånd från bönderna, i synnerhet den desperata slakten av boskap. Den beledsagades av en systematisk underutveckling av investeringarna, både inom jordbruket och servicesektorn (lagring, transporter, distribution) och en svängande prispolitik. Den blev således källa till decennier av misär på landsbygden och fattigdom i städerna.

Mot kommandoekonomin

Så fort Stalins politik blev tydlig, fördömde Trotskij, Rakovskij och Vänsteroppositionen tvångskollektiviseringarna, det totala upphävandet av NEP, ”superindustrialiseringen”, angreppen på reallönerna och böndernas inkomster, och den ökande sociala ojämlikheten. Att identifiera oppositionen med denna politik, att påstå att de inspirerade den, är alltså en ren och skär lögn. Att

likställa Preobrazjenskij-Trotskijs tes, enligt vilken en utvidgning av det privata tillägnandet av det samhälleliga överskottet och marknadsmekanismerna på lång sikt skulle göra ett kapitalistiskt återupprättande oundvikligt, med att avskaffa dessa mekanismer på kort och medellång sikt, är en förfälskning av Trotskijs och Vänsteroppositionens ekonomiska inriktning. Det kommer att räcka med några citat för att visa detta.

Oppositionen talar

Christian Rakovskij, V Kosior, N Muralov och V Kasparova skrev i uttalandet 1930:

Det påbud som avskaffade NEP och kulakerna som klass är ... ekonomiskt absurt ... Ingen stadga, inget påbud kan avskaffa de motsättningar som fortfarande verkar i ekonomin och i vardagslivet ... Försöken att bortse från den ekonomiska sanningen ... har lett till användning av våld, att man brutit med partiets program, med marxismens grundläggande principer, och till förakt mot Lenins mest grundläggande varningar angående kollektiviseringar, mellanbönderna och NEP.

Den 22 oktober 1932 fortsatte Trotskij i sin artikel *Den sovjetiska ekonomin i fara*:

Om det fanns en universell intelligens av den sort som uppträdde i Laplaces vetenskapliga fantasier – en intelligens som kunde registrera naturens och samhällets alla processer samtidigt, som kunde mäta deras rörelsekraft, som kunde förutse resultaten av reaktionerna mellan dem – så skulle en sådan intelligens givetvis redan på förhand kunna skissera en felfri och fullständig plan, från antalet hektar vete ner till minsta västknap. Byråkratin inbillar sig ofta att de besitter just en sådan intelligens. Det är därför de så lättsinnigt frigör sig från marknads och sovjetdemokratins kontroll. Men i själva verket har byråkratin fruktansvärt fel i sin bedömning av sina intellektuella resurser... Det oräkneliga antalet levande deltagare i ekonomin, statliga och privata, grupper och individer, måste klargöra sina behov och deras relativa styrka, inte bara genom planeringskommissionens statistiska beslut utan också genom direkt inverkan från utbud och efterfrågan. Planen kontrolleras och förverkligas till stor del via marknaden. Regleringen av marknaden måste i sin tur bero på de tendenser som påvisas via marknads egna mekanismer. De planer som departementen utarbetar måste visa sin ekonomiska effektivitet med hjälp av kommersiella beräkningar. Det är otänkbart med ett övergångsekonomiskt system utan att kontrollera rubeln. Det förutsätter i sin tur att rubeln har sitt verkliga värde. Utan en fast valutaenhet kan en handelsbokföring bara förvärra kaoset.¹

Han följde upp detta i sin *Den förrådade revolutionen*:

Medan industrins tillväxt och införandet av jordbruket i den statliga planeringen i hög grad komplicerar ledarnas uppgifter genom att bringa kvalitetsproblemet i förgrunden, förstör byråkratin det skapande initiativet och ansvarskänslan utan vilka det inte finns och inte kan finnas kvalitativt framåtskridande. Byråkratins sår är kanske inte så tydliga inom den tunga industrin, men de håller på att förtära kooperativerna, lättindustrin och livsmedelsproduktionen, kolchoserna, de små lokala industrierna – d.v.s. alla de grenar av ekonomin, som står folket närmast...

Det är möjligt att bygga gigantiska fabriker efter en färdiggjord västlig modell på byråkratins kommando – men till tre gånger så höga kostnader. Men ju längre man går, desto mer hamnar ekonomin i problemet med kvaliteten, som glider byråkratin ur händerna likt en skugga. De sovjetiska produkterna är som stämplade av likgiltighetens gråa märke. I en nationaliserad ekonomi kräver kvalitet en producenternas och konsumenternas demokrati, frihet att kritisera och ta initiativ – villkor, som är oförenliga med en totalitär regims fruktan, lögn och smicker.²

1 Leo Trotskij, [Den sovjetiska ekonomin i fara](#), på marxistarkiv.se, s 12.

2 L Trotskij, [Den förrådade revolutionen](#), på marxistarkiv.se, s 118.

Tre inriktningar

Det fanns tre distinkta strömningar om den ekonomiska politiken i Sovjetunionen mellan 1928 och 1934, under förutsättning att Bucharins anhängare fortfarande var anhängare efter 1933, vilket inte alls är säkert.

- Stalins linje grundades på tvångskollektivisering av jordbruket och superindustrialisering på arbetarnas och böndernas bekostnad, och en ultracentraliserad och ytterst oproportionerlig planering (eller halv planering).
- Bucharins linje grundades på ”fredlig samexistens” mellan den privata och den socialiserade ekonomin, där den förstnämnda hade ansvar för att försörja den sistnämnda, vars utvidgning skulle vara mycket begränsad.
- Oppositionens linje tänkte sig en snabbare utvidgning av den socialiserade sektorn än vad Bucharin planerade men mindre snabb och förvisso mer balanserad än Stalins. Den uppmanade till en minskning av de icke produktiva utgifterna, t ex de som byråkratin tillägnade sig, liksom förbättringar av arbetarnas och de arbetande böndernas liv.

Dessa tre strömningar återspeglade helt klart trycket från olika samhällskrafter. Men vi måste komma ihåg, att det åtminstone under perioden 1930-1933 var mycket mindre tydliga skillnader mellan oppositionens och bucharinisternas konkreta förslag än mellan oppositionens och Stalins.

Det som mer än något annat kännetecknade oppositionens program var enheten och klarheten mellan å ena sidan dess ekonomiska ståndpunkter och å den andra dess politiska och sociala ståndpunkter: sovjetdemokrati, att tillfredsställa producenternas materiella krav, kampen mot ojämlikhet och byråkratiska privilegier.

1932 förkunnade Trotskij, också i *Den sovjetiska ekonomin i fara*:

Att kampen mellan levande intressen är en grundläggande faktor för planeringen leder oss in på *politikens* område, ty politik är koncentrerad ekonomi. De verktyg som det sovjetiska samhällets olika samhällsgrupper har – borde ha – är sovjeterna, fackföreningarna, kooperativen, och först och främst det härskande partiet. Bara genom en samverkan mellan den statliga planeringen, marknaden och sovjetdemokratien går det att uppnå en riktig inriktning av övergångsperiodens ekonomi.³

Den sista meningen förtjänar att understrykas. Och i *Den förrådada revolutionen* hävdade Trotskij att:

En återupprättelse för rätten att kritisera och en oförfalskad frihet i alla val är nödvändiga betingelser för landets fortsatta utveckling. Detta förutsätter ett återupplivande av frihet för sovjetiska partier, till en början för det bolsjevikiska partiet, och ett återupprättande av fackföreningarna. Ett införande av demokrati i industrierna betyder en radikal revidering av planläggningen i arbetarnas intresse. Fri diskussion om ekonomiska problem kommer att minska de överdrivna omkostnader, som orsakas av byråkratins misstag och sicksackkurs. Dyrbara leksaker – sovjetpalats, nya teatrar, skrytlyxiga tunnelbanor – kommer att trängas bort till förmån för arbetarbostäder. ”Borgerliga fördelningsnormer” kommer att hållas inom det strikt nödvändigas gränser och kommer att ge plats åt socialistisk jämlikhet, i takt med det stigande sociala välståndet.⁴

3 *Op cit*, s 13.

4 *Op cit*, s 124.

Dessa rader skrevs för 55 år sedan men är fortfarande brännande relevanta i dagens Sovjetunionen. Återigen ser vi tre i grunden olika ekonomisk-politiska strömningar:

- Den första är att vidmakthålla den byråkratiska kontrollen över ekonomin till priset av viktiga ekonomiska reformer.
- Den andra siktar på att utveckla en viktig privat sektor och uppmuntra en primitiv kapitalackumulation.
- Den tredje är ett nysocialistiskt försvar av arbetarnas omedelbara intressen (full sysselsättning, ökad köpkraft, samhällsservice) och minskade sociala orättvisor och ojämlikheter.

I motsats till Bucharin och hans kamrater, som var ärliga kommunister, är den andra strömningen i grund och botten antikommunistisk och antisocialistisk. Den tredje är inte trotskistisk. Men den måste alltmer låna från den revolutionära marxismens idéer, oavsett vilket språkbruk den väljer, för att förena sig med den verkligt självständiga arbetarrörelse som för närvarande återuppstår i Sovjetunionen.

Nytt förtal

Det är anmärkningsvärt att en prokapitalistisk och liberal motståndare till bolsjevismen, Leonid Radzichovski, i en artikel i *Moscow News* från 9 september, anklagar både nystalinister som Nina Andrejevna och kamrat Buzgalin, talesperson för "marxistiska plattformen" i Sovjetunionens kommunistiska parti, för att vara inspirerade av Trotskij's idéer – och i bästa stalinistiska tradition placera dem i samma fack. "Nybolsjevikerna" är således allihopa "nytrotskister".

Men samma Radzichovski tvingas medge att:

Tack vare sin marxistiska analys upptäckte Trotskij det sovjetiska samhällets viktigaste gissel: den nya aristokratins, byråkratins, kamp mot de folkmassor som förde den till makten ... På 1930-talet utvecklade Trotskij också ett program för att omorganisera Sovjetunionen som innefattade demokratisering, självstyre, öppenhet och till och med en marknad.

Exakt. Men att anklaga den nya sovjetiska socialistiska vänstern för att vilja "försvara det byråkratiska systemet mot kapitalismen" är grovt förtal. Precis som Trotskij kämpar "nybolsjevikerna" på två fronter: mot byråkratin och mot den framväxande mellanbourgeoisien. Det motsvarar arbetarnas materiella intressen.

Den främsta motsättning som nyliberalerna står inför är denna: hur kan majoriteten av medborgarna förhindras att försvara sina egna intressen samtidigt som man förkunnar varje individs heliga rätt? I namn av vilken princip? Kan det i bästa stalinistiska tradition vara så att folket med hjälp av våld måste göras lyckligt trots och mot sig själv?

Lästips:

[Övergångsperiodens ekonomi](#), Artikel där Mandel diskuterar vad som kännetecknar en ekonomi under övergångsperioden till socialismen.

["Statskapitalismens" motsägelser](#), Om teorin att Sovjetunionen, Kina etc var kapitalistiska länder.

[Statskapitalismens mystifieringar](#). Replik på kritik av artikeln ovan.